

MAURITS COORNAERT

WESTKAPELLE
en
RAMSKAPELLE

de geschiedenis,
de topografie en de toponimie
van Westkapelle en Ramskapelle
met een studie over de Brugse Tegelrie

BOEKDEEL III

DIT BOEK IS EEN REALISATIE VAN DE DRUKKERIJ LANNOO, TIELT

INHOUDSOPGAVE

Voorwoord	9	Lijst van afkortingen	14
Inleiding	11		

DEEL I

DE HISTORISCHE GEOGRAFIE EN DE GESCHIEDENIS

Hoofdstuk I :			
De historische geografie vóór 1600			
1. Het schorreland ten oosten van de Gentele	17	kapelle omstreeks 1500	65
2. De bouw van de Evendijk	19	18. De kerkgemeenschap te Westkapelle omstreeks 1500	67
3. Het afwateringsstelsel van de Oostwatering	21	19. Westkapelle omstreeks 1525	71
4. De eerste parochies ten noordoosten van Brugge	24	20. Het onderhoud van de wegen en de waterlopen	74
5. De bouw van de Greveningedijk	26	21. De sluis van Reigaarsvliet te Nieuw Mude	78
6. De oorsprong van de parochie Westkapelle	28	22. De kaai van Westkapelle	82
7. Het ontstaan van de parochie Sint-Anna-ter-Mude	31	23. Ramskapelle omstreeks 1575	85
8. De linkeroever van het Zwin in 1324	34	24. Westkapelle omstreeks 1575	90
9. Het ontstaan van de parochie Ramskapelle	38	25. De Calvinistische periode	94
10. De twee sluizen van Reigaarsvliet te Westkapelle	42	26. De sluis van Reigaarsvliet te Nieuw Mude is weggespoeld	97
11. De oorsprong van Nieuw Mude	44	27. Greveninge en Klein Reigaarsvliet	101
12. De kerktoren van Westkapelle was een vaarbaken van het Zwin	46	28. Het einde van de zestiende eeuw	104
13. De sluis van Reigaarsvliet te Hoeke	51		
14. De Hoekesluis bij de Kalkoven	53	Hoofdstuk II :	
15. Westkapelle omstreeks 1450	56	De twee parochies in de 17de en 18de eeuw	
16. De overstroming van 1488-93	61	1. Het St.-Frederikfort is gebouwd in 1605	113
17. De kerkelijke gemeenschap te Rams-		2. De bouw van de Zwarte Sluis	115
		3. Westkapelle in het eerste kwart van de 17de eeuw	119
		4. Ramskapelle in de Tachtigjarige Oorlog	121

5. Westkapelle lag weer in de frontlinie	124
6. De wederopbouw van de kerk van Westkapelle	127
7. De wederopbouw van de kerk van Ramskapelle	130
8. De wederopbouw van de sakristie en de Pastorie van Westkapelle	132
9. Ramskapelle bezit weer een smisse	138
10. De Cantelmolinie hindert de afwatering	141
11. Reigaarsvliet na de Tachtigjarige Oorlog	144
12. Westkapelle in het derde kwart van de 17de eeuw	147
13. Ramskapelle in het derde kwart van de 17de eeuw	150
14. De Hollandse Oorlog te Westkapelle	154
15. De Negenjarige Oorlog te Westkapelle	161
16. De Negenjarige Oorlog te Ramskapelle	165
17. De tiendeklok van Westkapelle	168
18. De kerktoren van Ramskapelle wordt hersteld	174
19. De watering Eiesluis graaft een nieuwe sluisvliet	178
20. De Isabellasluis is vernield in 1704	182
21. De bouw van de Passluis	185
22. Ramskapelle in de Spaanse Successieoorlog	187
23. De volkstelling van 1748 te Westkapelle	192
24. De steenweg Brugge-Westkapelle	197
25. De steenweg Westkapelle-Hazegras	200
26. De kerkinventaris van Westkapelle (1716)	205
27. De Begankenis van Westkapelle (1775)	210
28. De pastorele competentie te Ramskapelle	216

Hoofdstuk III :

De gemeenten Westkapelle en Ramskapelle

1. De Polder van de Kommandeursplaat	227
2. De stormvloed van 15 januari 1808	229
3. Westkapelle als hoofdplaats van een kanton	233
4. Ramskapelle in de eerste helft van de 19de eeuw	236
5. Twee jaarmarkten te Westkapelle	240
6. Het onderwijs te Westkapelle	243
7. Een brandweerkorps te Westkapelle	246
8. De tramlijn Brugge-Westkapelle-Knokke-Sluis	248
9. Het ontspanningsleven te Westkapelle	252
10. De bejaardenzorg te Westkapelle	255
11. De torenspits van Westkapelle is in 1908 heropgebouwd	258
12. Ramskapelle vóór de Eerste Wereldoorlog	259
13. De volkstelling van 1910 te Westkapelle	265

Hoofdstuk IV :

De leenrechten in de twee parochies

1. De feodaliteit te Ramskapelle	271
2. Het Hof te Reigaarsvliet	275
3. Het Hof ter Kalvekete	280
4. De overige leengoederen te Westkapelle	284
5. Het tienderecht te Westkapelle	288

Hoofdstuk V :

Zeven eeuwen stenen bakken in het Brugse Vrije

1. De eerste steenbakkerijen	293
2. Brugge bouwt drie steenovens te Ramskapelle	297

3. De produktie van Aaishove in de eerste periode	301	8. Brugge schenkt de 'derde teghele'	323
4. Brugge bouwt nieuwe stadspoorten	304	9. Allerlei soorten van 'teghelen'	326
5. Brugge bouwt de stadsmuur tussen de Boeveriepoort en de Katelijnepoort	310	10. De ordonnantie van de tegeldekkers (1467)	331
6. De stadsmuur tussen de Katelijnepoort en de Kruispoort	314	11. Van 'maetsteghele' tot 'bryckesteen'	335
7. De produktie van Aaishove in de tweede periode	318	12. De 'mouffe' en de 'kareelsteen'	339
		13. Hoe was een middeleeuwse steenoven ingericht?	343

DEEL II

DE TOPONIMIE

1. Algemeen overzicht	355	4. De toponimie van Westkapelle	397
2. Toelichtingen bij de kaarten	358	5. Bibliografie	471
3. De toponimie van Ramskapelle	373	6. Illustraties	475

VOORWOORD

Als schepen van Cultuur wens ik dit voorwoord aan te vangen met een woord van lof voor de Cultuurraad, die destijds het initiatief nam om een geschiedkundige studie over de gemeente uit te geven, en tevens met een woord van dank aan het gemeentebestuur dat, na de publicatie van boekdeel I over 'Knokke en het Zwin' en boekdeel II over 'Heist en de Eiesluis', nu ook de uitgave van boekdeel III over 'Westkapelle en Ramskapelle' mogelijk maakt. Met dit laatste boek beschikt de gemeente Knokke-Heist, tien jaar na de fusie, over een standaardwerk in drie delen, waarin de ontwikkeling en de geschiedenis van de Oostkust op een verantwoorde en wetenschappelijke wijze behandeld wordt.

Bij de samenvoeging van de vier gemeenten in 1971, bestond bij velen de vrees dat de kleinere landelijke woonkernen Westkapelle en Ramskapelle door het meer bevolkte Heist, en vooral door het wereldwijd bekende Knokke totaal overschaduwde zouden worden, en aldus in de anonimiteit opgaan. Het uitgeven van boekdeel III stelt de kennis over het ontstaan, de geschiedenis en de groei van beide kleinere deelgemeenten, veilig voor de volgende generaties, dank zij het bekende principe 'scripta manent'.

De auteur M. Coornaert, licentiaat in de klassieke filologie, en leraar in het hoger middelbaar onderwijs te Waregem, heeft hier historisch pionierswerk verricht. Behalve het beknopt en grotendeels achterhaald manuscript van J. Opdrinck en enkele fragmentaire studies, bestond er weinig geordende en beschikbare literatuur over de Zwinstreek. Door zijn ver doorgedreven opzoekingen, zijn minutieus opsporingswerk in verscheidene archiefdepots, zijn vele terrein-

verkenningen, en de gedegen kennis van zijn geboortestreek, is schrijver erin geslaagd om zijn omvangrijke studie in een betrekkelijk korte tijd persklaar te krijgen.

Voor de personen die onze streek willen leren kennen, is het onderhavige werk een leerrijk en overzichtelijk leesboek, en voor de geschiedkundige vorsers een nuttig naslagwerk aangaande de volgende aspecten :

- *Westkapelle op de westoever van het Zwin met de resten van forten en verschanste linies uit de Tachtigjarige Oorlog;*
- *Ramskapelle met zijn middeleeuwse steenbakkerijen, als belangrijkste leverancier van bakstenen voor de bouw van de Brugse stadsmuren;*
- *de inpoldering en de eerste nederzettingen;*
- *de nooit eindigende strijd tegen de natuurelementen, nl. de stormen en de waterrampen;*
- *de hier gevestigde feodale bezittingen en rechten;*
- *de strijd tussen Noord en Zuid op de toenmalige frontlijn, en de vele Franse oorlogen;*
- *de landbouw, de veeteelt, en andere dagelijkse activiteiten in de middeleeuwse dorpen;*
- *de geschiedenis van de twee gemeenten in de evoluerende 19de eeuw.*

Dank zij deze uitgave beschikken we voortaan over een trilogie, die als pronkstuk van ons gemeentelijk patrimonium in elke openbare bibliotheek thuis hoort, en een waardevol bezit kan betekenen voor iedereen die de Zwinstreek nader wil leren kennen.

GERARD DEVREESE,
Schepen van Cultuur van Knokke-Heist

INLEIDING

Uit de fusie van 1 januari 1971 kwam de badstad Knokke-Heist voort, die bestaat uit de vroegere gemeenten Knokke, Heist, Ramskapelle en Westkapelle. De nieuwe badstad kreeg de volgende begrenzing: oost, de rijksgrens; noord, de zeeoever; west, de oostelijke dijk van het Leopoldkanaal; zuid, de Dudzeelse Straat over 2,5 km, de zuidgrens van Westkapelle over 6 km, en de Damse Vaart over 700 m.

Het grondgebied van het huidige Knokke-Heist behoorde, in zijn verste oorsprong, bij de drie parochies die ca. 1070 ten noordoosten van Brugge gesticht werden. Uit Lissewege werd eerst de parochie Koudekerke-Heist, en vervolgens de parochie Knokke afgescheiden. Bij de badstad behoren nu: 1. Knokke geheel; 2. het grootste deel van Heist; op 12 augustus 1901 werd immers de westhoek bij Brugge (Zeebrugge) gevoegd; dit gewest omvatte vooral vetweiden en veenputten; 3. in ruil kreeg Heist het stukje Lissewege, dat ten oosten van het Leopoldkanaal overgebleven was; daar groeide toen een kleine badplaats, nl. het Sas; 4. het uiterste zuidwesthoekje van Heist met een hoeve, werd op 1 januari 1971 bij Brugge gefuzioneerd.

Uit Dudzele is alleen de dochterparochie Ramskapelle voortgekomen. Bij Knokke-Heist behoren nu: 1. het grootste deel van Ramskapelle sedert 1 januari 1971; ruim 2 km², nl. de westhoek, kwam bij Brugge terecht; dit gewest omvat vier hoeven, en vele uitgeveende en/of uitgebakken weiden; 2. anderzijds werd ca. 1/4 km² van Dudzele, dat ten oosten van de

twee kanalen lag, bij Knokke-Heist gevoegd. Sinds de boven opgesomde correcties vormt het Leopoldkanaal, over 6 km, de grens tussen Brugge en Knokke-Heist.

Langs de zuidzijde van Ramskapelle heeft men in 1760, bij de aanleg van de steenweg, twee bochten van de bestaande heerweg rechtgetrokken. Ramskapelle en Dudzele kregen elk een van afgesneden strookjes. Even ten oosten daarvan werd een stukje van Oostkerke, dat door de steenweg van 1760 afgesneden was, op 1 januari 1971 bij Knokke-Heist gevoegd. Verder is de grens tussen Westkapelle en Mude enerzijds, en Oostkerke, Hoeke en Lapscheure anderzijds, vooralsnog ongewijzigd gebleven, behalve in twee sectoren: 1. ter hoogte van de Hoge Bilk is in de vorige eeuw een strookje van Hoeke bij Westkapelle gevoegd; 2. de Damse Vaart heeft ca. 1850 een stukje van de vroegere parochie Mude afgesneden; dit deel werd op 1 januari 1971 bij Moerkerke gefuzioneerd. Sedert de fusie van 1976 vormt de zuidgrens van Knokke-Heist, over haar gehele lengte, de scheiding met de nieuwe gemeente Damme.

Overigens werd het grondgebied van de gehele parochie Mude door het verdrag van 1648 in twee gedeeld. De oostelijke helft behoorde voortaan bij de stad Sluis, de westelijke helft werd in twee fazen bij Westkapelle gevoegd (hst. 2, par. 14). Samenvattend kunnen we zeggen dat in Knokke-Heist de volgende delen van de oorspronkelijke parochie Oostkerke steken: 1. het hierboven bedoelde stukje van de ge-

meente Oostkerke, met de hoeve het Schapraaiken; 2. de gehele parochie Westkapelle, die uit Oostkerke voortgekomen is; 3. ongeveer de helft van de parochie Mude, die vroeger uit Westkapelle afgescheiden was.

In de laatste jaren zijn een paar historische studies over de badstad Knokke-Heist gepubliceerd. 'Knokke en het Zwin' behandelt vooral de inpoldering van de Zwindelta. Op die gewonnen grond is Knokke ontstaan. We volgen de groei van dit dorp tot in het begin van de 19de eeuw. Deze eeuw met de oorsprong en de evolutie van de badplaats hebben we slechts gedeeltelijk besproken. Danny Lannoy heeft de leemte opgevuld door in 1976 'Van polderdorp tot badplaats' te publiceren. Schrijver behandelt de bevolking, het gemeentebestuur, en het onderwijs te Knokke in de periode 1814-1914; hij situeert en beschrijft de ontluikende badstad.

Het tweede deel van onze opdracht bestond uit de studie 'Heist en de Eiesluis'. Daarin wordt de oorsprong en de evolutie van de parochie Heist bepaald. Daarbij betrekken we de delen van Heist, die nu bij Brugge behoren. We beschrijven het ontstaan en de uitbouw van de badstad. We wijden een hoofdstuk aan de verdwenen Eiesluis, en aan de Vlaamse visserij in vroegere eeuwen. Zowel 'Knokke en het Zwin' als 'Heist en de Eiesluis' bevatten een uitgebreid register van plaatsnamen.

'Westkapelle en Ramskapelle' is de titel van de derde studie. Het eerste hoofdstuk behandelt de oorsprong en de topografie, niet alleen van de genoemde twee parochies, maar ook van de parochie Mude, omdat de westelijke helft ervan reeds een drietal eeuwen bij Westkapelle geannexeerd is. Door een nauwkeurige situering van de Greveningepolder en van verscheidene kleinere polders te Mude, vullen we de historische geografie van de Zwindelta ver-

der aan. Maar de latere inpoldering van het Pas, de topografie van de stad Mude, de geschiedenis van het Zwinstadje, en de studie van het aldaar gevestigde waterbaljuwschap, behoren niet bij ons onderwerp.

Hoofdstuk I besteedt verder veel aandacht aan de zeekeringen, het afwateringsstelsel, de land- en waterwegen, en de landbouw vóór 1600. In de bedoelde periode hadden Ramskapelle en Westkapelle, naast de veeteelt en de landbouw, elk een bijzondere activiteit ontwikkeld: de Ramskapellenaren legden zich op de turfwinning en de steenbakkerij toe, de Westkapellenaren beplantten vele percelen met fruitbomen. Na de Franse oorlogen steeg het bevolkingscijfer, en groeide het aantal ambachtslieden.

De 19de eeuw verschaft ons talrijke geschreven bronnen, waaruit we veel meer gegevens over het dagelijks leven kunnen putten. Hoofdstuk 3 beschrijft vooreerst de Franse en de Nederlandse periode. Na de Omwenteling van 1830 werd het net van verharde wegen verder uitgebreid. De bevolkingsaanwas veroorzaakte wel een vermeerdering van het aantal middenstanders, maar liet ook de groep behoeftige personen aangroeien. We beschrijven de armenzorg, de evolutie van het onderwijs, en het ontspanningsleven in de twee gemeenten. De technische vernieuwingen begonnen door te breken. Op de vooravond van de Eerste Wereldoorlog beschikten Westkapelle en Ramskapelle reeds over een stoomtram, een postdienst, een telefoonverbinding, en een straatverlichting met olielampen. De electriciteit had de twee gemeenten net nog niet bereikt.

In hoofdstuk 4 komt de feodaliteit ter sprake. Onder de vele leengoederen waren het Hof te Reigaarsvliet en het Hof ter Kalvekete de voornaamste. We wijzen op de leenheren die, van de Zandstreek uit, meehielpen aan de inpol-

dering en de uitbating van de Vlaamse kustvlakte. Ook het tienderecht wordt omschreven.

Aangezien de stad Brugge in de 14de eeuw te Ramskapelle een steenoven uitgebaat heeft ten behoeve van haar bouwwerken, en vanaf de Middeleeuwen verscheidene steenbakkers te Ramskapelle gewerkt hebben, besteden we een volledig hoofdstuk aan de bedoelde industrie, vanaf de 13de tot de 19de eeuw. We berekenen de produktie van de Brugse Tegelrie, en we gaan na welke gebouwen te Brugge met Ramskapelse moefen opgetrokken werden.

Vervolgens situeren we vele andere steenovens, die in de loop van de bedoelde periode te Ramskapelle en in het Noordvrije gewerkt hebben. Westkapelle begon eerst in de 18de eeuw zich op de steenbakkerij toe te leggen. Bij onze studie betrekken we ook de produktie van nog meer soorten gebakken steen, nl. dak-, vloer- en haardtegels. Een paar paragrafen handelen over het gebruik van daktegels te Brugge. Tenslotte bevat het tweede deel van de onderhavige studie de toponimie van de gemeenten Westkapelle en Ramskapelle.

LIJST VAN AFKORTINGEN

Aanw.	Fonds Aanwinsten	pd. par.	pond parisis = 20 sch.
ABB	Archief Bisdome Brugge	port.	portefeuille landmeterskaarten
ADN	Archives Départementales du Nord (Rijsel)	PR	Parochieregister
ADP	Archives Départementales de Paris	R	roede = 3,85 m = 14 voeten
ANH	Archief Nieuw Hazegras	RAB	Rijksarchief Brugge
ARA	Algemeen Rijksarchief Brussel	RAG	Rijksarchief Gent
ASB	Archief Seminarie Brugge	RBB	Rekening Baljuw Brugge
AWR	Atlas Waterlopen Ramskapelle	R.d.P.	Rond de Poldertorens, tijdschrift van de Geschiedkundige Kring St.-Guthago
AWW	Atlas Waterlopen Westkapelle	Reig	Watering Reigaarsvliet
BB	Fonds Burg Brugge	Reg.	Register
bg	begin, sekte van een watering	Rek.	Rekening
Bl. Wat.	Fonds Blankenbergse Watering	Rez.	Rezoluties
BWR	Buurtwegen Ramskapelle	RK	Rekenkamer
BWW	Buurtwegen Westkapelle	RKR	Rekening Kerk Ramskapelle
Cart.	Cartularium	RKW	Rekening Kerk Westkapelle
d.	denier = penning	RPR	Rekening Parochie Ramskapelle
Eie	Watering Eiesluis	RPW	Rekening Parochie Westkapelle
FF	Frans Fonds	RV	Registers Brugse Vrije
G	gemet, mensura(m) = 3 lijnen; 1 lijn = 100 R = 44 aren	SAB	Stadsarchief Brugge
g.	gulden = 20 stuivers = 40 groten	SBR	Stadsrekening Brugge
GAR	Gemeentearchief Ramskapelle	SD	St.-Donaas Brugge
GAW	Gemeentearchief Westkapelle	sch.	schelling = 12 d.
Grev	Watering Greveninge	SJH	St.-Janshospitaal Brugge
gr.	denier groten	st.	stuiver = 1/20 gulden = 2 gr.
HE	M. Coornaert, Heist en de Eiesluis	STP	M. Coornaert, St.-Pieters-op-de-Dijk
KFR	Kerkfabriek Ramskapelle	Uitk.	M. Coornaert, Uitkerke
KFW	Kerkfabriek Westkapelle	Wat.	Fonds Wateringen
Komm.	Dossier Kommandeursplaat		
KOO	Archief Kommissie Openbare Onderstand Brugge (OCMW)		
Korr.	Korrespondentie		
KZ	M. Coornaert, Knokke en het Zwin		
Lib. Mem.	Liber Memorialis Pastoor Westkapelle		
m.	mite = 1/24 van 1 gr.		
MW	Verschuere Modern Woordenboek		
NHP	Nieuwe Hazegraspolder		
NK	Nieuw Kerkarchief		
Omm.	Ommeloper, landboek		
OPB	Ordonnances Pays-Bas		
pd. gr.	pond groten = 12 pd. par.		